

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

MINDAUGAS
KLOVAS

*Ad perpetuam
rei memoriam*

Privatūs dokumentai
Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje
XIV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje

VILNIUS 2021

Lietuvos istorijos institutas

TURINYS

Pratarmė	11
Įvadas	13
PRIVATAUS DOKUMENTO TERMINAS	37
Dokumento terminas užsienio istoriografijoje	37
Dokumento terminas Lietuvos istoriografijoje	43
Privataus dokumento apibrėžtis	48
PRIVAČIŲ DOKUMENTŲ ATSIKADIMO IR IŠPLITIMO VEIKSNIAI	55
Institucijos privataus dokumento genezėje	56
<i>Katalikų bažnyčios vyskupijos ir vienuolynai</i>	56
<i>Stačiatikių bažnyčios vyskupijos ir vienuolynai</i>	57
<i>Didžiojo kunigaikščio raštinė ir kanceliarija</i>	59
<i>Sritinių kunigaikščių ir didikų dvarai</i>	60
<i>Miestai</i>	62
Svarbiausi privačių dokumentų sklaidos veiksniai	64
<i>Disponavimas žemėvalda</i>	64
<i>Stambioji žemėvalda</i>	67
<i>Žemės teismo knygos ir Civilinio teismo proceso surašymas</i>	67
<i>Valdovo rezidavimas, užsienio politika, grynų pinigų poreikis, kontaktai su užsieniu</i>	69
PRIVAČIŲ DOKUMENTŲ RAIDA	72
Rūšys ir skaičius	72
Plitimo chronologija ir kalba	75
Geografija	77

Davėjai ir gavėjai	84
<i>Davėjai</i>	84
<i>Gavėjai</i>	92
Medžiaga.....	97
JURIDINĖ PRIVATAUS DOKUMENTO GALIA	102
PRIVATAUS DOKUMENTO PATVIRTINIMO PRIEMONĖS	113
Privataus dokumento patvirtinimas viduramžiais Vakarų Europoje ir Rusioje	113
Privataus dokumento patvirtinimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje	119
<i>Antspaudavimas</i>	122
<i>Liudytojai</i>	133
<i>Dokumentą surašiusio asmens subskripcija</i>	140
<i>Dokumento davėjo ir liudytojų subskripcijos</i>	143
PRIVAČIŲ DOKUMENTŲ FORMULIARO ANALIZĖ.....	147
Lotyniškieji privatūs dokumentai	148
<i>Dokumentų forma</i>	148
<i>Formuliaras</i>	151
Rusėniškėjieji privatūs dokumentai.....	195
<i>Dokumentų forma</i>	195
<i>Formuliaras</i>	197
Lenkiškėjieji privatūs dokumentai	241

<i>Dokumentų forma</i>	241
<i>Formuliaras</i>	243
LOTYNIŠKŲJŲ IR RUSĖNIŠKŲJŲ PRIVAČIŲ DOKUMENTŲ FORMULIARO KOEGZISTAVIMAS	246
IŠVADOS	267
Publikacijos.....	273
Literatūra	276

PRIEDAI

Priedų santrumpos	290
I PRIEDAS. PRIVAČIŲ DOKUMENTŲ REGISTRAS	298
Rusėniškųjų privačių dokumentų registras	299
<i>Fundacijos ir donacijos</i>	299
<i>Testamentai</i>	314
<i>Pardavimai</i>	316
<i>Suteiktys</i>	387
<i>Dalybos</i>	413
<i>Įkeitimai</i>	416
<i>Mainai</i>	426
<i>Skolaraščiai</i>	434
<i>Kita</i>	436

Lotyniškųjų privačių dokumentų registras.....	443
<i>Fundacijos ir donacijos</i>	443
<i>Testamentai</i>	478
<i>Pardavimai</i>	485
<i>Suteiktys</i>	491
<i>Įkeitimai</i>	496
<i>Mainai</i>	496
<i>Skolaraščiai</i>	496
<i>Kita</i>	495
Lenkiškųjų privačių dokumentų registras.....	498
2 PRIEDAS. PRIVAČIŲ DOKUMENTŲ DAVĖJŲ IR LIUDYTOJŲ SUBSKRIPCIJOS.....	499
3 PRIEDAS. PRIVAČIUS DOKUMENTUS SURAŠĘ ASMENYS.....	503
Ad perpetuam rei memoriam. Private documents in the Grand Duchy of Lithuania in the late 14th–early 16th centuries. Summary	529
Asmenvardžių rodyklė.....	537
Vietovardžių rodyklė	562

Įvadas

Nepaisant ankstyvų XIII–XIV a. pradžios epizodų, susijusių su užsienio politika (Mindaugo dokumentai¹, Gedimino atvirieji laišakai², Algirdo korespondencija³), rašytinės kultūros plėtros pradžia Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje galime laikyti XIV a. 8–9 dešimtmetį. Pastaruoju metu vis dažniau imta užsienio politiką tvarkyti pasitelkiant įvairaus pobūdžio ir paskirties dokumentaciją (minėtina Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos, vėliau Vytauto korespondencija su Ordinu, nuo XIV a. 9 dešimtmečio raštu buvo palaikomi intensyvūs Polocko miesto kontaktai su Ryga⁴), o dokumentai buvo pradėti naudoti ir vidaus gyvenime. Pavienes Rusios sritis valdę Gediminaičiai XIV a. 8 dešimtmetį pradėjo išduoti rašytines privilegijas savo pavaldiniams⁵, o 9 dešimtmetį aptinkami ir privatūs dokumentai⁶. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vidaus gyvenime rašytinė kultūra iš esmės pasikeitė po 1387 m. šalies krikšto. Rašytiniai dokumentai greičiausiai paplito valdovo dvare ir Bažnyčioje (Vilniaus, Lucko vyskupijų raštinės, Pranciškonų, Dominikonų ordinais). Istoriografijoje žinoma, kad Vytauto raštinė tapo vienu centru, iš čia į visuomenę pradėjo skliti rašytinio dokumento ir rašytinio teksto kultūra, o plintantis raštingumas keitė visuomenę, jos teisinę, politinę ir

¹ Plg.: *Mindaugo knyga: istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*, parengė D. Antanavičius, D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, Vilnius, 2005.

² *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans = Gedimino laišakai*, parengė S. C. Rowell, Vilnius, 2003.

³ M. Ročka, Algirdo laiškas Konstantinopolio patriarchui, *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai. Senoji Lietuvos literatūra*, Kn. 4, atsak. red. M. Vaicekauskas, Vilnius, 1998, p. 193–204.

⁴ *Полоцкие грамоты XIII–начала XVI в.*, подготовили А. Л. Хорошкевич, С. В. Полехов, В. А. Воронин, А. И. Груша, А. А. Жлутко, Е. Р. Сквейрс, А. Г. Тюльпин, т. 1–2, 2015 (toliau – *Полоцкие грамоты*, т. 1–2, 2015).

⁵ Žinomos kelios: 1370 m. Poglcke Andriejaus Algirdaičio, Kijevo žemėje Vladimiro Algirdaičio (valdė iki 1374–1375 m.), XIV a. 8–9 dešimtmetį Podolės kunigaikščių Konstantino ir Teodoro Karijotaičių (A. I. Груша, *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча і фарміраванне пісьмовай культуры у прававой сферы Вялікага княства Літоўскага у апошняй трэці XIV–першай трэці XV ст.*, Мінск, 2010, с. 60–61).

⁶ 1385 m. balandžio 8 d. (dok. nr. 6 2) – čia ir toliau pateikiama nuoroda į priedą „Privačių dokumentų registras“.

net ūkio kultūrą⁷. Edvardas Gudavičius XV–XVI a. pradžios epochą pavadino „raštinių kultūra“, šiuo požiūriu Lietuva priklausė Vakarų Europos kultūrai⁸. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje vienas kertinių momentų, kai rašytiniai dokumentai virto suteiktų teisių garantu, buvo 1387 m. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos privilegijų Vilniaus vyskupijai, Lietuvos katalikams bajorams ir Vilniaus miestiečiams suteikimas⁹.

Per visą XV a. vyko juridinės rašytinės kultūros sklaida visuomenėje – rašytiniai dokumentai sudarinėti ne tik valdovo dvare ar bažnytinėse institucijose, bet ir kunigaikščių, didikų, vidutinių ir smulkiųjų bajorų, miestiečių aplinkoje. XV a. pradžioje suintensyvėjo dokumentų naudojimas vidaus gyvenime, kai Lietuvos didysis kunigaikštis pradėjo reguliariai išduoti rašytines privilegijas bajorams, Bažnyčiai, miestams, atskiroms žemėms, buvo suformuota Kazimiero suteikčių knyga ir paskelbtas Kazimiero teisynas, ėmė plisti teismo proceso surašymas, o galiausiai pradėta Lietuvos Metrika. XV a. didėjo bendras visuomenės raštingumo lygis, veikė mokyklos prie Vilniaus katedros ir Trakuose, atsirado vis daugiau raštingų žmonių, XV a. pabaigoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikus pasiekė studijų kelionių tradicija, plitusi Europoje, ir jie pradeda vis dažniau siųsti savo atžalas į užsienio universitetus¹⁰. XV a. didikai dalykinius ir, galima manyti esant būtinybei, asmeninius reikalus vis dažniau tvarkydavo laiškais, kilmingųjų suplikos pasiekdavo Romos popiežių¹¹. Vis dėlto didžioji tiriamojo laikotarpio

⁷ J. Kiaupienė, R. Petrauskas, *Lietuvos istorija, IV tomas: Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1526*, Vilnius, 2006, p. 143.

⁸ E. Gudavičius, *Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1566 metų*, Vilnius, 1966, p. 47.

⁹ 1387 m. vasario 17 d. Vilniaus vyskupijai (*Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej = Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, ed. J. Fijałek, W. Semkowicz, t. 1, Kraków, 1932–1948 (toliau – KDKDW, nr. 1), 1387 m. vasario 20 d. privilegija bajorams katalikams (*Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, t. 1: *Feodalinis laikotarpis*, atsak. red. K. Jablonskis ir kt., Vilnius, 1985, p. 57) ir 1387 m. kovo 22 d. privilegija Vilniaus miestiečiams (P. Dubinski, *Zbior praw y przewileiow miastu stolecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych na żądanie wielu Miast Koronnych, jako też Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 1788, s. 1–2).

¹⁰ Plačiau žr.: R. Subotkevičienė, „Nuo piligriminių kelionių prie kavalierių turo“. Aristokratiškų kelionių ištakos ir jų vertinimai istoriografijoje, *Krikščioniškosios tradicijos raiška viduramžių–naujųjų laikų kasdienybės kultūroje: europietiški ir lietuviški puslapiai = The development of Christian tradition in everyday culture in the late middle ages and early modern period: Lithuanian and other European examples*, sudarytojas V. Vaivada, 2013, p. 140–148 (studijų ir kelionių tematikos istoriografija pateikta 7 išn.). Taip pat žr.: R. Petrauskas, Vėlyvųjų viduramžių Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės ir kultūros raida XIV–XVI amžiuje, *Lietuvos istorijos studijos*, t. 23, 2006, p. 6–84.

¹¹ D. Baronas, S. C. Rowell, *The conversion of Lithuania: from pagan barbarians to late medieval Christians*, Vilnius, 2015, p. 404–416 (skyrus „Supplications to Rome“).